

SAMMLUNG RAUCH / INTERFOTO / LEHTIKUVA

Naulasiko Martti Luther teesinsä kirkon oveen?

TASAN 500 VUOTTA SITTEN pyhäinpäivän aattona tapahtui jotain merkittävää. Karkeaan villakaa-puun pukeutunut paljasjalkainen augustinolais-munkki vasaroi Wittenbergin linnankirkon oveen 95 teesiä anekauppaa vastaan. Jämerien vasaraniskujen kerrotaan kaikkuneen aina Roomaan saakka.

Tapausta esittävät koulukirjojen kuvat ja Valistuksen taulut ovat painuneet monen koululaissukupolven mieleen. Tuosta historiallisesta hetkestä lokakuun viimeisenä päivänä vuonna 1517 alkoi uskonpuhdistus.

Vai alkoi sittenkään? Kuvat Lutherista työkaluineen ovat panneet monelta historioitsijalta sormen suuhun.

KUN RAHA KIRSTUUN KILAHTI, NIIN SIELU TAIVAASEEN VILAHTI

PARAS ALOITTA TARINA AIVAN ALUSTA. 1500-luvun alkuvuosina katolinen kirkko eli syvintä rappiokauttaan. Sitä ilmensi erinomaisesti se, että 24-vuotias aatelismies Albrecht von Brandenburg oli kovalla hinnalla ostanut itselleen kaksikin arkkipiispan virkaa. Tätä varten hän oli ottanut Fuggerin pankkiirisuvulta lainan, joka nyt piti maksaa takaisin. Hyväksi rahälähteeksi osoittautui anekauspa. Aneitten ostaja sai määräosuuden syntejään anteeksi ja lyhensi näin kuoleman jälkeistä oleskeluaikaansa kiirastulessa.

Varsinaisesti anekauspalla rahoitettiin Pietarinkirkon rakentamista Roomassa. Arkkipiispa sai maillaan harjoitusta kaupasta kuitenkin osuutensa. Albrechtin velat olivat suuret, joten hän näki aiheelliseksi tehostaa aneiden myyntiä. Sitä varten hän kehitteli pari teologista uudistusta. Anteeksiannon saisi nyt ostaa myös vainajille, kuten pois menneille rakkaille vanhemmilleen. Katumus ei liioin ollut tarpeen. Anteeksianto olisi mahdollisimman helppoa: kun raha kirstuun kilahti, niin sielu taivaaseen vilahti.

Kaupankäynti uusilla ehdoilla oli niin tehokasta, että sen kerrotaan tyhjentäneen kokonaisia seutuja käteisestä rahasta.

Samaan aikaan 34-vuotias teologian tohtori Martti Luther piti luentojaan Wittenbergin yliopiston professorina. Uutta Testamenttia tutkiessaan hän oli päätenyt vakaumukseen, että ihminen pelastui yksin uskosta. Räikeä anekauspa tuntui hänestä rienaukselta, ja Luther päätti puuttua asiaan.

EI SILMINNÄKIJÖITÄ

TÄSSÄ VAIHEESSA tarina alkaa muuttua epätarkemmaksi. Mitä Luther teki seuraavaksi? Naulasiko hän anekauspan vastaiset teesinsä kirkon oveen ja puolusti niitä julkisessa väitöstilaisuudessa?

Väittelyyn tarkoitettut teesit oli kyllä tuohon aikaan tapana asettaa julkisesti nähtäville. Linnankirkon ovi oli myös uskottava paikka Wittenbergin yliopiston kuulutuksille. Tapa vastasi Suomessakin vallinnutta käytäntöä ripustaa kappale väitöskirjaa yliopiston ilmoitustaululle. Teesien naulaamista on pidetty jopa varmana, koska Lutherin famulus eli apulainen Johannes Schneider oli kirjoittanut esimiehensä pitäneen yliopistollisen tavan mukaisen väitöstilaisuuden teeseistään, minkä Schneider omakohtaisesti ilmoitti vahvistavansa.

Vuonna 1961 Luther-tutkijat Hans Volz ja Erwin Iserloch kuitenkin lukivat uudelleen Schneiderin latinankielisen kirjoituksen ja huomasivat kauhukseen virheen. Schneider ei ollutkaan kirjoittanut latinaksi ”me teste” (kuten voin todistaa) vaan ”modeste” (vaatimattomasti).

Schneider oli kirjoittanut, että Luther oli esittänyt yliopistollisen tavan mukaan ”eräitä väitöslauseita keskusteltaviksi, kuitenkin vaatimattomassa muodossa ja haluamatta ketään syyttää tai loukata”. Tämä tarkoitti, että Schneider ei ollutkaan silminnäkijä, kuten oli luultu. Hän ei ollut alkuperäislähde, vaan kertoi jostain kuulemansa tarinan. Hän ei liioin kertonut, milloin väittely olisi tapahtunut. Teesit oli kylläkin muotoiltu hänen ilmoittamaansa ”vaatimattomaan” henkeen.

Kun asiaa ruvettiin penkomaan, kävi ilmi, että Martti Luther ei laajassa tuotannossaan missään itse kertonut teesien naulaamisesta tai väittelystä. Pian huomattiin, ettei tapahtumasta ollut puhunut kukaan muukaan Lutherin koko elinaikana. Teeseistä oli kyllä paljon kirjoitettu.

Alkuperäiseksi lähteeksi paljastui Lutherin työtoveri Philipp Melanchton. Pian Lutherin kuoleman jälkeen ilmestyneessä koottujen teosten esipuheessa hän kirjoitti, että Luther oli naulannut teesinsä pyhäinpäivän aattona eli lokakuun viimeisenä päivänä vuonna 1517 Wittenbergin linnankirkon oveen.

Melanchton ei kuitenkaan ollut luotettava lähde. Esipuhe vilisi Lutherin elämäkertaa koskevia virheitä. Lisäksi Melanchton ei teesien väitetyn naulaamisen aikaan itse ollut Wittenbergissä, vaan toimi kreikan ja latinan opettajana 600 kilometrin päässä Tübingenissä. Hänkään ei siis ollut silminnäkijä.

LOISTELIAS LÄHTÖLAUKAUS

KIRJOITTIKO Martti Luther ylipäättään mitään teesiensä julkaisemisesta? Kirjoitti kyllä. Hän kertoo lähettäneensä teesit pyhäinpäivän aattona yksityiskirjeenä arkkipiispa Abrechtille pyytäen tätä hillitsemään anesaarnaajien jumalanpilkaksi kääntynyttä kaupantekoa. Kirje on löytynyt arkkipiispan jäämistöstä. Sen päiväys täsmää Lutherin ilmoittamaan.

Martti Luther siis ainakin lähetti kirjeensä juuri tuona päivänä. Kopio siitä meni hänen oman hiippakuntansa piispalle. Entä pitkö hän silloin myös kuuluisan väitöstilaisuutensa? Ei vaikuta uskottavalta, että Luther olisi vienyt erimielisyytensä kirkon kanssa saman tien julkisuuteen. On luontevampaa päätellä, että hän olisi ensin yrittänyt vaikuttaa epäkohtaan yksityisesti kirjeen avulla.

Teeseissä Luther arvostelikin anekauspaa vielä maltilliseen sävyyn haluten päästä sovittelutulokseen. Vasta kun mitättömän munkin pyynnöt jätettiin huomiotta, Luther vaihtoi äänilajia. Luther lähetti jo marraskuussa kopioita teeseistään eri kirkonmiehille. Ne herättivät heti suurta huomiota ja alkoivat levitä. Tammikuussa joku oli jo kääntänyt teesti saksaksi ja kantanut ne kirjapainoon. Albrechtille ei siis jätetty paljon aikaa reagoida; hän oli saanut Lutherin kirjeen vasta marraskuun lopussa ja oli lähettänyt sen teologeilleen arvioitavaksi.

Olisiko Luther sitten pitänyt väitöstilaisuutensa joskus myöhemmin? Tuskinpa. Ainakaan yliopiston arkistoista siitä ei ole löydetty merkkejä eikä väitöstä varten painettuja teesejäkään.

Naulaamistarina on silti hieno ja sopii alkusoitoksi konpuhdistuksen sankarimyyttiin. Vaatimaton augusti-nolaismunkki (todellisuudessa yliopiston professori) haastaa vasara kädessä mahtavan katolisen kirkon, vieläpä paljain jaloin, kuten kuvataulut aikoinaan näyttivät. Vasara tosin ilmestyy Lutherin käteen vasta 1800-luvun kuvissa. Näin luotiin loistelias lähtölaukaus kertomukselle, jonka jatko oli jo tiedossa.

Lähteet

Gerhard Prause, 1969. Historian harhaluuloja. Porvoo: WSOY
KDG Wittenberg, 2017. Legenden um Luther: Der Thesenanschlag. www.luther.de